

MITEN ROOMALAISET KOLIKOT PÄÄTYIVÄT ISLANTIIN?

Islannista löytyi 1900-luvulla antiikin aikaisia roomalaisia kolikoita, mutta miten ne ovat sinne päätyneet? Kävivätkö roomalaiset siis Islannissa?

Vanhastaan on katsottu, että norjalaiset viikingit löysivät Islannin vuonna 871. Saari sai ensimmäiset viikinkiasukkaansa 870-luvulla. Irlantilaisten kirjallisissa lähteissä kerrotaan myös irlantilaisten munkkien käyneen saarella varhaiskeskiajalla ja jopa asuneen siellä jo ennen viikinkejä. Mutta kävivätkö roomalaiset sittenkin Islannissa ennen irlantilaisia ja viikinkejä?

Islannista löytyneiden roomalaisten kolikoiden perusteella tämä saattaa olla mahdollista.

Islannista on löydetty neljä antoninianusta eli roomalaista hopeakolikkoa. Islannista löydetyt antoninianukset on lyöty aikavälillä 270–294, ja ne ovat keisarien **Aurelianus**

(hallitsi vuosina 270–275), **Tacitus** (275–276), **Probus** (276–282) ja **Diocletianus** (284–305) hallitusajoilta.

Kaksi muutakin kolikkoa on löytynyt: ne ovat dupondiuksia eli pronssista painettuja roomalaisia kolikoita. Toinen Islannista löydettyistä dupondiuksista on keisari **Philippus Arabsin** (hallitsi vuosina 244–249) hallitusajalta, toinen aikaväliltä 250–290 (katso Heiðarsson 2010).

Islannista löytyneistä kolikoista Aurelianuksen antoninianus on lyöty Cyzicuksen rahapajassa Vähä-Aasiassa, kolme muuta Rooman kaupungin rahapajassa. Philippus Arabsin kolikko on myös peräisin Rooman rahapajasta, mutta toisen dupondiuksen lyöntipaikka

Yksi roomalainen kolikko on löytynyt Hvítárholtin alueelta, jolla virtaa Hvítár-joki.

Eldjárn uskoi, että roomalainen laiva joutui myrskyn kouriin Roomaan kuluneen Britannian vesillä, eksyi suunnastaan ja päätyi lopulta Islantiin.

on tuntematon (Heiðarsson 2010; katso aikakauden rahapajoista Carson 1990, 119–).

KEISAREITA JA KOLIKOITA

Antiikin Roomassa oli käytössä useita eri rahoja. Pitkään tärkeimpänä rahana oli denaari, mutta rahajärjestelmä kuitenkin muuttui ajan myötä. (Heikura 2015.)

200-luvun kuluessa keisarien oli talousongelmien vuoksi ruvettava huonontamaan rahaa. Keisari **Caracalla** korvasi vuonna 215 entisen denaarin uudella hopearahalla, joka sai Carvallan lisänimen Antoninuksen mukaan nimekseen antoninianus. Se oli arvoltaan kaksi denaaria mutta painonsa puolesta vain kaksi ja puoli. Raha painoi alun perin 5,11 grammaa (Heikura 2015, 29; Carson 1990, 67–68).

Antoninianus oli alun perin hopeaa, mutta sen hopeapitoisuus laski 200-luvulla niin, että siinä oli lopulta hopeaa vain nimeksi: 2–3 prosenttia ja joissakin jopa vain 0,5 prosenttia. Muu osuus oli kuparia tai pronssia, joka on kuparin ja tinan seosta (Heikura 2015, 29).

Lopulta keisari Aurelianus vakiinnutti vuonna 274 antoninianuksen hopeapitoisuuden 4,5 prosenttiin. Näitä uusia antoninianeuksia lyötiin sitten Aurelianusen seuraajien, Tacituksen ja Probuksen aikana. Aluksi niitä lyötiin myös Diocletianuksen aikana, mutta vuonna 294 antoninianus korvattiin täysin pronssikolikolla. Diocletianus laski myös liikkeelle kokonaan uuden hopearahan (Carson 1990, 121–128, 143; Heikura 2015, 30).

KOLIKKOJEN LÖYTÄMINEN

Islannissa asuneilla viikingeillä ei ollut omaa vakiintunutta rahajärjestelmää. Sen sijaan he kävivät esimerkiksi vaihtokauppaa.

Siksi olikin yllättävää, kun talonpoika **Jón Sigfusson** löysi Bragðavellirin maatilalta kaksi antoninianusta vuosina 1905 ja 1933. Tila sijaitsee Islannin kaakkoisosassa Hamarsfjöðurin vuonon perukassa, ja sen läheisyydestä löytyi vuonna 1923 myös kolmas anto-

Kuvassa on antoninianeuksia 240–270-luvuilta. Väriltään ruskeimmassa on alle viisi prosenttia hopeaa.

ninianus. Viimeisen Islannista löytyneen antoninianuksen löysi arkeologi **P. Magnússon** Islannin lounaisosasta Hvítárholtin maatilalta vuonna 1966.

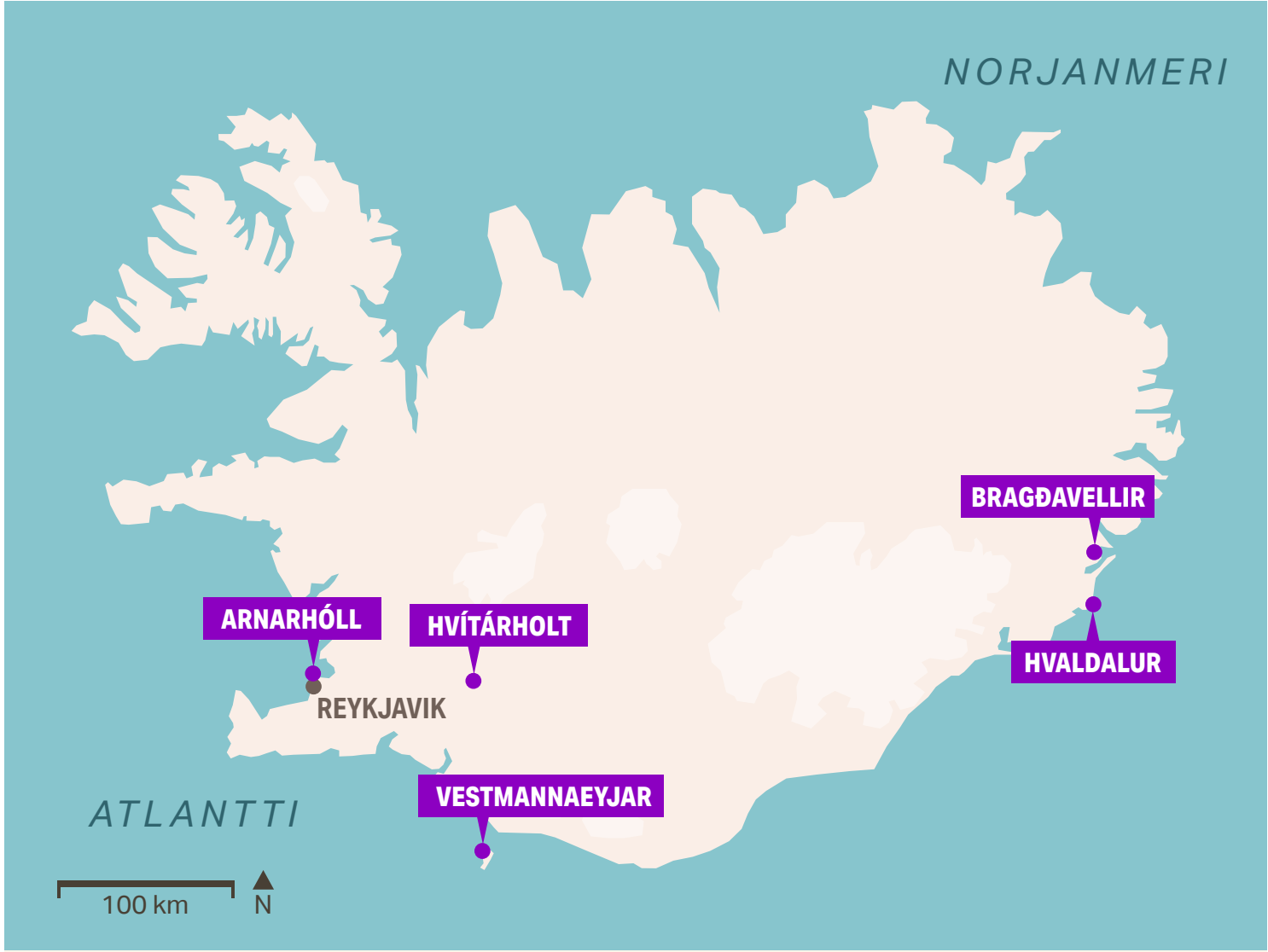
Philippus Arabsin dupontius on löytynyt Islannin eteläpuolella sijaitsevan Westman-naeyjarin saaren linnoituksen seinärakenteesta ja toinen 1700-luvulta peräisin olevan talon jäännöksistä vuonna 1993 Reykjavikin keskustasta.

Islantilaistaustaisen arkeologin **Davíð Heiðarssonin** mukaan siitä, kuinka ja milloin dupondiukset ovat päätyneet löytöpaikoihinsa, vallitsee niin suuri epävarmuus, että niitä ei ole ollut syytä ottaa mukaan

roomalaisten kolikoiden alkuperää koskeviin tutkimukseen ja teorioihin. Neljän antoninianusten löytöhistoriaan hän ei epäile liittyvän huijausta eli löydöt ovat ”aitoja” eikä esimerkiksi arkeologi Magnússon olisi itse tuonut yhtä kolikkoa löytöpaikalleen (Heiðarsson 2010, 6–10).

KOLIKKOJEN ALKUPERÄ

Islannin valtionantikvaari ja Islannin entinen presidentti **Kristján Eldjárn** kirjoitti kolme artikkelia vuosina 1948–1951. Niissä hän esitti teorian, että kaakkoisosasta löytyneet kolikot ovat roomalaisten tuomia ja

Roomalaisten kolikoiden löytöpaikat Islannissa.

että ne on tuotu saarelle samassa kukkarossa (Eldjárn 1948, 1949 ja 1951).

Eldjárn uskoi, että roomalainen laiva joutui myrskyn kouriin Roomaan kuluneen Britannian vesillä, eksyi suunnastaan ja päätyi lopulta Islantiin. Tämä olisi tapahtunut Britanniaa hallinneen kapinakeisari **Carausiuksen** aikana (286–293). Carausius

oli alun perin valittu jahtaamaan laivastolaan frankkitaustaisia ja saksilaisia merirosvoja Englannin kanaalissa, mutta hän nousi sitten kapinaan ja julistautui keisariksi Britanniassa (Carausius: Goldsworthy 2009, 172–174; Carson 1990, 136–140).

Eldjárnin mukaan roomalaiset laivat olisivat pystyneet selviytymään myrskyävällä me-

rellä Islantiin saakka. Lisäksi hänen mukaansa antoninianus-kolikoita on löytynyt niin vähän Skandinaviasta, että mahdollisuus, että viikingit olisivat tuoneet ne myöhemmin Islantiin, on hyvin epätodennäköinen. Antoninianuksia on löytynyt Tanskasta kaikkiaan 19, Norjasta vain kaksi (Heiðarsson 2010).

Eldjárnin lisäksi **F. M. Heichelheim** uskoo, että kolikot ovat tulleet Islantiin vuoden 300 tienoilla. Hänen mukaansa asialla eivät olleet roomalaiset vaan germaaneihin lukeutuvat saksit tai skandinaavista alkuperää olevat merirosvot, jotka olivat palvelleet Rooman armeijassa ja saaneet palkkansa Rooman rahoina. Germaanien käyttäminen Rooman armeijassa oli yleinen käytäntö 200-luvulta lähtien (Heichelheim 1952; MacMullen 1988, 176–177, 199–204). Roomalaista alkuperää kannattavan teorian kannalle on asettunut myös **Haakon Shetelig** (Shetelig 1949).

ROOMALAISTEN TUNTEMA THULE

Kirjallisia lähteitä roomalaisten käynnistä tai käynneistä Islannissa ei ole säilynyt. Tiesivätkö roomalaiset ylipäättään Islannin olemassaolosta?

Roomalaiset olivat kyllä tietoisia kaukana pohjolassa sijaitsevasta saaresta, jonka nimi oli Thule. Kaikki Thulea koskevat maininnat antiikin kirjallisuudessa ovat **Pytheaalta**, joka oli kotoisin Massaliasta (nykyinen Marseille) ja joka toi tietoa pohjoisista alueista

Välimeren maailmaan 300-luvun viimeisellä neljänneksellä ennen ajanlaskua. Pytheas purjehti Pyreneiden niemimaan ja Gallian rannikkoa pohjoiseen aluksi Britanniaan ja sieltä kuuden päivän ajan pohjoiseen ja törmäsi siellä Thuleksi kutsumaansa saareen.

Pytheaan tiedot perustuvat hänen kirjoittamaansa teokseen, jonka nimi lienee ollut *Peri Okeanu* (Okeanuksesta) (Castrén ja Pietilä-Castrén 2000, 475). Pytheaan viittaukset aina hohtavaan tuleen ja saaren valtavaan huippuun voivat viitata siihen, että Thule kenties todella oli tuliperäinen Islanti. Teoksesta säilyneiden fragmenttien perusteella saaren sijaintia ei voida kuitenkaan varmasti selvittää. Historioitsijat pitävät mahdollisena, että Pytheaan mainitsema Thule olisi ollut Islanti, mutta toisten mielestä kysymyksessä olisi ollut Grönlanti tai Norjan pohjoisrannikko.

Ilmeisesti Pytheaaseen nojaten **Plinius vanhempi** (23–79 jKr.) kertoo tietokirjassaan *Naturalis Historia* (Luonnonhistoria) Tylestä, jossa keskipäivänseisauksen aikana ei ole yötä ja talvipäivänseisauksen aikana ei ole vastaavasti päivää (Plinius NH 4, 104).

Hyvin mielenkiintoinen tieto Thulesta sisältyy **Publius Cornelius Tacituksen** (noin 55–120 jKr.) appensa **Gnaeus Julius Agricolan** (40–93 jKr.) elämäkertaan *Vita Iulii Agricola*, joka kirjoitettiin vuonna 98. Britannian keisarillisena käskynhaltijana toiminut Agricola valloitti 80-luvun alussa jKr. lähes koko Skot-

Egyptin makedonialaiskuninkaalla Ptolemaios II:lla oli omistuksessaan täysikasvuisia jääkarhuja.

lannin ja järjesti tällöin myös purjehduksen Britannian ja Skotlannin pohjoiskärjen ympär. Kierrettyään Britannian laivasto löysi ja valloitti nykyään Skotlantiin kuuluvat Orkneyn saaret, näki myös Thulen ja kohtasi lopulta jähmeän meren, joka tarkoittanee Arktiksen ahtojääaluetta (Tac. Agr. 10,4).

Vaikka Tacituksen kertomus Agricolan laivaston Britannian ympäri purjehduksesta on varmaan todellinen, käynti Thulen ja Arktiksen vesillä lienee fantasiaa (katso Braund 1996, 158; Romm 1992, 148). Tacitus tunsi Pytheaan ja antiikin kirjoittajien kertomukset kaukaisesta Thulesta ja ahtojäästä ja lisäsi ne Agricolan laivaston suorittaman purjehduksen osaksi.

Sanamuoto Ultima Thule, joka on sittemmin tullut yleisesti tunnetuksi, esiintyy latinankielisessä kirjallisuudessa. Ensimmäisen kerran se tulee esille Rooman kansallisrunoilijan **Publius Vergilius Marol-lan** (70–19 eKr.) opetusrunoelmassa *Georcica* (Georcica 1, 30).

Kauppayhteyksiäkin Arktiksen alueeseen on Välimeren asukkailla varmasti antiikin aikana ollut. Muuten ei selity se, että Egyptin

makedonialaiskuninkaalla **Ptolemaios II:lla** (hallitsi 285–241 eKr.) oli omistuksessaan täysikasvuisia jääkarhuja. Myöhemmin roomalaisilla tiedetään olleen myös jääkarhuja,

ja he rakensivat Roomassa niitä varten vesialtaita, joissa heidän karhugladiaattorinsa taistelivat hylkeitä ja muita eläimiä vastaan (katso McCannon 2012, 66–67).

Jo ennen roomalaisaikaakaan 400-luvulla kreikalainen historioitsija ja historiankirjoituksen isä **Herodotos** (noin 494–425 eKr.) tiesi kertoa *Historiai*-teoksensa neljännessä kirjas-

Prima Europe Tabula on yksi varhaisimmista Britanniaa ja lähialueita kuvanneista kartoista. Oikeassa yläkulmassa on kuvattu myös Ultima Thule. Kartta on vuodelta 1478.

sa pohjoisesta maasta, jossa vallitsi kahdeksan kuukautta vuodessa sietämätön pakkanen (Herodotos 4, 28).

IRLANTILAISET MUNKIT

Myöhemmin Kristján Eldjárn esitti toisen teorian, jonka mukaan irlantilaiset munkit olisivat tuoneet roomalaiskolikot saarelle varhaiskeskiajalla (Eldjárn 2000, 23–24, 31–32). Irlantilaisten munkkienhan on uskottu oleskelleen saarella ennen viikinkejä.

Navigatio Sancti Brendanin mukaan irlantilaisen **Pyhän Brendanin** (486–578 tai 583) kerrotaan löytäneen merimatkoillaan myös Thule-nimisen saaren. Teos on kirjoitettu 800-luvulla ja käännetty latinaksi 900-luvulla. Thule-saaren on tulkittu tarkoittavan Islantia, mutta tarina kärsii kuitenkin uskottavuuden puutteesta, koska saaren kerrotaan olleen asuttu, mitä Islanti ei tuolloin ollut.

Islantilaisessa 1100-luvulla kirjoitetussa kronikassa saarella kerrotaan olleen kristittyjä norjalaisten sinne saapuessa. Irlantilaisen munkkien oleskelusta ei ole kuitenkaan konkreettista näyttöä. Heidän oleskelustaan ei ole olemassa minkäänlaisia arkeologisia todisteita, eikä niitä ole löytynyt Eldjárnin vuosikausia kestäneistä etsinnöistä huolimatta (Eldjárn 2000, 34–35).

Irlantilaiset lienevät lainanneet tarinansa Thulesta roomalaisajan kirjoittajilta, jotka he hyvin tunsivat. Mahdollisuus, että Islannista

löytyneet kolikot olisivat peräisin Irlannista, pienenee entisestään, kun huomioidaan, että Irlannin luostareista on löytynyt vain hyvin vähän jos lainkaan roomalaisia kolikoita väitettyjen irlantilaisten munkkien Islannin matkojen ajalta (katso Heiðarsson 2010).

VIIKINKIEN TUOMAA

Viime aikoina kannatusta on saanut teoria, jonka mukaan viikingit toivat mukanaan kolikot Islantiin. Islantilaisessa *Landnámabókissa* olevassa tarinassa norjalaiset **Ingolfur Arnarson** ja **Hjörleifur Hróðmarson** löysivät Islannin vuonna 871 ja viettivät siellä talven perheidensä, ystäviensä ja orjiensa kanssa. Tätä tapahtumaa seurasi sitten Islannin asuttaminen vuosina 874–930.

Viikinkiteorian kannattajien mukaan roomalaisteoriaa vastaan puhuu se, että Carausiuksen merirosvojen jahtaamiseen käytetyt sotalaivat eivät olisi soveltuneet pitkään purjehdukseen Britanniaasta Islantiin. Laivat pysyttelivät mieluummin lähellä rannikoita. Myös roomalaisten psykologista kynnystä uskaltautua lähteä purjehtimaan tutuilta vesiltä kauas avomerelle on pidetty hyvin korkeana. Kolmanneksi mitään kirjallisia lähteitä roomalaisten käynnistä Islannissa ei ole säilynyt (Heiðarsson 2010, 21).

Viikinkiteorian mukaan on hyvin epätodennäköistä, että Islannista löytyneet kolikot olisivat roomalaisten tuomia. Eldjárnin teo-

rioita on jyrkimmin vastustanut arkeologi Þ. Magnússon, joka löysi neljännen antoniniauksen vuonna 1966 Hvitárholtin maatilalta muinaisen viikinkiasutuksen jäänteistä (Magnússon 1972, 55). Myös Bragdavellirin tilalla vuoden 1933 arkeologisissa kaivauksissa tutkitut rakennusten jäänteet ovat peräisin ilmeisesti viikinkiajalta. Magnussonin mukaan kolmen kolikon löytyminen viikinkiasutusten jäänteistä viittaa siihen, että viikingit mitä todennäköisimmin toivat kolikot Islantiin (Heiðarsson 2010, 7; Eldjárn 1919, 3; Shetelig 1949).

Magnússonin kolikkolöydöstä ilmeisesti tietämättä **J. M. Antonio-Núnes** on tullut samaan johtopäätökseen: kolikot ovat mitä todennäköisimmin viikinkien saarelle tuomia. Viikingit olisivat tuoneet kolikot sinne keskiajalla Britanniaasta (katso Eldjárn 2000, 36; Heiðarsson 2010, 22).

Se, että irlantilaiset munkit olisivat tuoneet roomalaiset kolikot Islantiin, vaikuttaa teorioista selvästi heikoimmalta. Roomalaista alkuperää koskeva on sen sijaan paremmin perusteltu. Vaikka viikinkiteoria on ollut viime aikoina vahvoilla ja monet pitävät sitä uskotavimpana, kysymystä ei olla saatu lopullisesti ratkaistua. Tilanne voisi muuttua mahdollisten uusien arkeologisten löytöjen myötä.

—
Pekka T. Heikura on filosofian lisensiaatti ja tietokirjailija.

LÄHTEET

Herodotos 1964. Historiai. Historiateos. Kreikan kielestä suomentanut ja esipuheella varustanut E. Rein. Helsinki: WSOY.
Landnámanabók 1986. The Book of Settlement. Käännös H. Pálsson ja P. Edwards. Ann Arbor: University of Manitoba Icelandic Studies vol. 1.
Mackley, Jude 2008. The Legend of St Brendan. A Comparative Study of the Latin and Anglo-Norman Versions. Boston: Brill.
Plinius Secundus 1994. Naturalis Historia. Artemis ja Winkler Verlag.
Tacitus, P. Cornelius 1875. De vita et moribus Iulii Agricolae liber. Toim. Carolus Ludovicus Urlichs. Wirceburgi.
Tacitus, P. Cornelius 2004. Germania. Suomentanut ja selitykset laatinut T. Pekkanen. Helsinki: Gaudeamus.
Vergilius, Maro Publius. 1976. Georgica. Maanviljelijän työt. Toim. Teiva Oksala. Helsinki: Gaudeamus.

KIRJALLISUUS

Braund, D. 1996. Ruling Roman Britain. Kings, Queens, Governors and Emperors from Julius Caesar to Agricola. Lontoo: Routledge.
Carson, R. A. G. 1990. Coins of the Roman Empire. Cambridge: Routledge.
Casey, P. J. 1995. Carausius and Allectus. The British Usurpers. New Haven: Yale University Press.
Castrén, P. ja Pietilä-Castrén, L. 2000. Antiikin käsikirja. Helsinki: Otava.
Cunliffe, B. 2001. The Impact of Rome on Barbarian Society. 140 BC – AD 300. The Oxford Illustrated History of Prehistoric Europe. Toim. B. Cunliffe. Oxford: Oxford University Press.
Eagleton, C., Williams, J., Cribb, J. ja Errinton, E. 2007. Money. A History. Second Edition. Lontoo: The British Museum Press.
Eldjárn, K. 1948. Genqið a reka. Akureyri.
Eldjárn, K. 1949. Fund af Romerske Mönter på Island. NNÄ, 1–8.
Eldjárn, K. 1951. Romans in Iceland. American-Skandinavian Review 34, 123–126.
Eldjárn, K. 2000. Kuml og haugfé. 2nd edition. Reykjavík.
Goldsworthy, A. 2009. Rooman valtakunnan tuho. Suomentanut S. Liikanen. Jyväskylä: Ajatus Kirjat.
Hannested, N. 1986. Roman Art and Imperial Policy. Aarhus.
Heichelheim, F. M. 1952. Roman coins in Iceland. Antiquity 26, 53–45.
Heikura, P. T. 2015. Pronssiharkoista keskiajan dollariin. Raha Rooman valtakunnassa. Tieteessä tapahtuu 1/2015, 25–31.
Heiðarsson, D. B. 2010. Roman coins in Iceland. Roman remnants or Viking exotica. Háskóli Íslands, Mai 2010.
Horsnaes, H. W. 2006. Roman Bronze Coins in Barbaricum. Denmark as a Case Study. NNÄ 200–2002, 53–100.

Lindqvist, S. E. 1996. Numismaattinen sanakirja. Helsinki: Otava.

MacMullen, R. 1988. Corruption and the Decline of Rome. New Haven: Yale University Press.

Magnússon, Þ. 1972. Sögualdarbyggð í Hvitárholti. Árbók fornlfél., 5–80.

Mairat, J., Wilson, A. ja Howgego, C. (toim.) 2022. Coin Hoards and Hoarding in the Roman World. Oxford: Oxford University Press.

McCannon, J. 2012. A History of the Arctic. Nature, Exploration and Exploitation. Lontoo: Reaktion Books.

Nicklas, S. D. 1995. A General Survey of Coinage in the Roman Empire A. D. 294–408 and its Relationship to Roman Military Deployment. Lewiston: The Edwin Mellen Press.

Pasanen, J. 1968. Rahakirja. Helsinki: Tammi.

Reece, R. 1979. Roman monetary impact. Invasion and response. The case of Roman Britain, 211–217.

Romm, J. S. 1992. The edges of the earth in ancient thought. Geography, exploration and fiction. Princeton.

Shetelig, H. 1949. Roman coins found in Iceland. Antiquity 23, 161–164.

Stefansson, V. 1942. Ultima Thule. Lontoo.

Walser, G. ja Pekáry, T. 1962. Die Krise des Römischen Reiches. Bericht über die Forschungen zur Geschichte des 3. Jahrhunderts (193–284 n. Chr.) von 1939–1959. Berliini: Walter de Gruyter & Co.

Whittaker, I. 1982. The Problem of Pytheas 'Thule'. CJ 77, 148–164.